

Stichting Het Nederlands Economisch Instituut

Verslag over het jaar 1985

Curatorium

Voorzitter: dr. J.M. Goudswaard (Wassenaar). Ondervoorzitter: mr. J.J. van der Lee (Den Haag). Penningmeester: dr. D.M.N. van Wensveen (Rotterdam). Secretaris: prof. dr. H.W. Lambers (Rotterdam). Leden: Z.K.H. Prins Bernhard der Nederlanden (Baarn); dr. J.E. Andriessen (Wassenaar); dr. J. Bartels (Wassenaar); drs. G. van den Berg (Rotterdam); dr. W.A. van den Berg (Den Haag); drs. D. de Bruyne (Den Haag); mr. W.G. Koppelaars (Krimpen a/d IJssel); drs. S. Orlandini (Schiphol); dr. A. Peper (Rotterdam); drs. J.C. Smit (Lage Vuursche); F. Swartouw (Schiphol); dr. H.J. Witteveen (Wassenaar).

Aan het einde van het verslagjaar traden de heren K. Fibbe en dr. D.M.N. van Wensveen statutair af en werden opgevolgd door de heren drs. F.A. Engering en drs. H.J. ter Heege. De heer mr. P. van Dijke trad op eigen verzoek in de loop van het jaar af.

Directorium en secretariaat

Prof. dr. J.H.P. Paelinck, voorzitter van de directie; prof. dr. L.B.M. Mennes, directeur; prof. dr. W.T.M. Molle, directeur; drs. E.H. Mulder, directeur; drs. A.A. Ruitenbergh, algemeen secretaris.

Redactie Economisch Statistische Berichten

De Commissie van Redactie is als volgt samengesteld: prof. dr. J.H.P. Paelinck, voorzitter en leden prof. dr. L.B.M. Mennes en prof. dr. W.T.M. Molle.

De Commissie van Advies bestaat uit: dr. J.E. Andriessen, dr. J.J. van Duyn, prof. dr. H.W. de Jong, prof. dr. P. Korteweg, prof. ir. Th. Quené, dr. A. van der Zwan.

Hoofdredacteur: drs. L. van der Geest.

Algemeen

Voor prof. dr. L.H. Klaassen en het Nederlands Economisch Instituut is 1985 een gedenkwaardig jaar geweest. Op 1 mei 1985 werd het feit herdacht dat prof. Klaassen 40 jaar geleden in dienst trad van het Instituut.

In verband met het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd heeft het Instituut kort daarna afscheid genomen van zijn president-directeur. Ter gelegenheid hiervan heeft de gemeente Rotterdam prof. Klaassen geëerd met de Van Oldebarnevelt onderscheiding, de hoogste onderscheiding die de gemeente kent.

In september 1985 heeft prof. Klaassen zijn afscheidsrede als hoogleraar en stichter van de afstudeerrichting ruimtelijke economie gehouden. De Erasmus Universiteit heeft hem bij zijn afscheid geëerd met de Ad Fontes Penning.

De lange relatie tussen prof. Klaassen en NEI wordt ook na zijn pensionering voortgezet. Vanaf juli 1985 is prof. Klaassen benoemd tot adviseur van de directie van het NEI.

Curatoren hebben prof. dr. J.H.P. Paelinck benoemd tot voorzitter van de directie NEI voor de periode 1985/1986.

Na een vrij lange periode van ziekzijn overleed in het verslagjaar de heer W. Cristofoletti. Als tekenaar, vertaler en documentalist heeft het Instituut veel aan hem te danken.

Behalve prof. Klaassen gingen in het verslagjaar nog twee medewerkers met pensioen, mevrouw A. Elderson, secretaresse van prof. Paelinck en drs. R. Iwema. De heer Iwema is in verband met zijn pensionering teruggetreden uit de Commissie van Redactie van ESB.

Aan het eind van het verslagjaar telde het NEI 88 medewerkers (excl. directie). In 1984 bedroeg dit aantal 86.

Economisch Statistische Berichten

In 1985 is het weekblad 50 maal verschenen: de jaargang telde 1.312 bladzijden (het vorige jaar 1.252). In het verslagjaar zijn aan de volgende onderwerpen speciale nummers gewijd: De ondernemer in financiële proble-

men; Schaarste en allocatie (ter gelegenheid van het aftreden van prof. Klaassen per 1 juli 1985); Reaganomics; Miljoenennota 1986 en Economie en bewapening.

Publiciteit en voorlichting

Aan publiciteit en voorlichting is in het verslagjaar de nodige aandacht gegeven; mede in verband met het afscheid van prof. Klaassen is het NEI meer naar buiten getreden.

Door een gerichte verspreiding van rapporten, van de nieuwsbrief en het jaarverslag wordt bekendheid gegeven aan de activiteiten van het Instituut. Daarnaast wordt door het schrijven van artikelen, het houden van lezingen en het geven van interviews aandacht aan verricht onderzoek gegeven. Zo is medegewerkt aan meerdere seminars in binnen- en buitenland.

Voortgezet is de serie 'Foundations of Empirical Economic Research' waarin in het verslagjaar 8 studies zijn verschenen.

Samenwerking en contacten

In geval van interdisciplinaire research werkt het NEI samen met andere vooraanstaande wetenschappelijke instituten. Voorts bestaan, naast het contact met de Erasmus Universiteit Rotterdam, contacten met talrijke universiteiten en instellingen in Europa (zowel West als Oost), Canada, Japan, de Verenigde Staten en ontwikkelingslanden. De reeds lang bestaande samenwerking met instellingen van hoger onderwijs in Polen is in het verslagjaar met financiële steun van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen voortgezet.

Het onderzoekswerk

Afrika

Guinee-Bissau. In samenwerking met het Koninklijk Instituut voor de Tropen is een onderzoek uitgevoerd naar de ontwikkelingsactiviteiten inzake rijstteelt in de 'bas-fonds' en de benutting van de oliepalm in Guinee-Bissau. Dit project, dat is opgedragen door DGIS, betrof een cultuurtechnische en sociaal-economische haalbaarheidsanalyse.

Zambia. In het verslagjaar werd het nationale landbouwinvesteringsplan 1986-1990 gefinaliseerd. Aan de totstandkoming van delen van dit plan werd een over vier jaar gespreide, substantiële bijdrage geleverd.

Ivoorkust. Het NEI participeerde in een Wereldbank-missie met de op-

dracht een reeks van opties met betrekking tot gebruik van biomassa-residuen – vooral als energiedrager – in houtzagerijen, rijstpellerijen, de koffie-industrie en de palmolie-industrie in voorkust te beoordelen.

Kameroen. Het betreft hier een onderzoek naar de stedelijke drainage voor de stad Douala in Kameroen. Het NEI was betrokken bij de formulering van de economische analysebenadering en bij de uiteindelijke rapportage welke in samenwerking met Haskoning in opdracht van de Wereldbank is uitgevoerd.

Nairobi, UNCHS. In opdracht van het Habitatcentrum van de Verenigde Naties te Nairobi werd een paper geschreven over de economische effecten van investeringen in de habitatsector. Tevens werd een hoofdstuk voor een boek over habitat geschreven. Een korte indruk van een en ander is opgenomen in een ESB-artikel.

Habitat VROM. In opdracht van het Ministerie van Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer is begonnen met het verrichten van een studie naar de habitat-situatie in de tien concentratielanden van het Nederlandse ontwikkelings-samenwerkingsbeleid. De studie beoogt een beter inzicht te verschaffen in de wenselijkheid van door Nederland te steunen habitatgerichte ontwikkelingsprojecten.

Soedan. Op verzoek van DGIS is meegewerkt aan een identificatiemissie ter bepaling van de technische, financiële en economische haalbaarheid van een lokaal pootaardappelen-vermeerderingsprogramma.

Op verzoek van het Ministerie van Buitenlandse Zaken (DGIS) is advies uitgebracht inzake de technische en sociaal-economische haalbaarheid van rehabilitatie van een uindrogerij in Soedan die exporteert naar de EG. De studie werd uitgevoerd in samenwerking met het Sprenger Instituut te Wageningen en het Preservenbedrijf B.V. in Breda.

Tanzania. Zoals in het vorige verslag reeds is vermeld, is het NEI betrokken bij de coördinatie van veeteeltprojecten in Tanzania. Met het oog op de rationalisering van de activiteiten en een grotere effectiviteit van het programma is in 1985 een aantal lopende projecten beëindigd.

DGIS heeft het Instituut gevraagd een advies uit te brengen inzake de aanschaf van een Combine-Harvester voor een gemechaniseerd grootschalig maisproduktiebedrijf in Tanzania. Hierbij is gebruik gemaakt van een economische kosten-batenanalyse.

De Nederlandse steun is essentieel voor het in stand houden van de katoenverwerkingscapaciteit in Tanzania en daarmee voor het voortbestaan van deze sector. Ter illustratie zij vermeld dat 15% van de totale export van Tanzania uit de katoensector afkomstig is en deze sector derhalve van groot belang is voor de buitenlandse deviezenvoorziening. Het Ministerie van Buitenlandse Zaken (DGIS) heeft het NEI ge-

vraagd een beoordeling uit te voeren van de effectiviteit van de Nederlandse assistentie aan de katoenverwerkende industrie in Noord-West-Tanzania.

In samenwerking met Marin/Merc heeft het NEI op verzoek van DGIS een beoordeling uitgevoerd inzake het voorstel om Nederlandse gelden aan te wenden voor de financiering van de overdracht van drie general-cargo schepen aan Tanzania en het openen van een Tanzaniaanse lijndienst tussen Europa en Oost-Afrika.

Kenia. In opdracht van het Directoraat-Generaal Internationale Samenwerking van het Ministerie van Buitenlandse Zaken is een evaluatie uitgevoerd van een meerjarig Nederlands assistentieprogramma en advies verstrekt aangaande voortzetting dan wel beëindiging van de assistentie.

Sedert 1984 adviseert het NEI het Directoraat Industriële Training en DGIS over de uitvoering van een project dat zich richt op het opbouwen van Keniaanse capaciteit (ofte wel: het opleiden van Keniaanse deskundigen) voor het verzorgen van trainingen voor textielpersoneel. Als onderdeel van deze begeleidende taak is een Werkplan ontwikkeld voor de periode 1985 – 1987.

Amerika

Colombia. In opdracht van HVA-Internationaal BV heeft het Instituut een advies uitgebracht inzake de afzetmogelijkheden voor Colombiaanse groente- en fruitproducten op de Europese markt.

Honduras. Het Instituut is gevraagd advies uit te brengen aan DGIS met betrekking tot de wenselijkheid Nederlandse assistentiegelden beschikbaar te stellen voor uitbreiding van de verwerkingscapaciteit ten behoeve van geraffineerde palmolieproductie.

Peru. In opdracht van het Directoraat-Generaal Internationale Samenwerking van het Ministerie van Buitenlandse Zaken heeft, zoals vorig jaar reeds is bericht, de aan DGIS voor het geïntegreerde plattelandsonwikkelingsproject PRODERM ter beschikking gestelde projectleider van het NEI zijn werkzaamheden in dit project in 1985 voortgezet. Het team is uitgebreid met een projectplanner.

Azië

Bangladesh. In opdracht van DGIS werd een advies opgesteld inzake de wenselijkheid van plaatsing van in Nederland vervaardigde gasmeters in gezinshuishoudingen in Bangladesh.

Het Ministerie van Buitenlandse Zaken (DGIS) heeft het NEI gevraagd een advies uit te brengen over het functioneren van rivier-veerdiensten en het functioneren van de door Nederland gesteunde onderhoudswerkplaats voor deze veerdiensten, alsmede over verdere assistentiebehoeften in het kader van een middellange-termijnprogramma voor veerdiensten op de Jamuna, Padma en Megha rivieren. Het onderzoek is uitgevoerd in samenwer-

king met de Dienst Vaartuigen van het Ministerie van Verkeer en Waterstaat.

Indonesië. Ook in 1985 werd ondersteuning verleend aan het door DGIS uitgezonden projectteam in Banda Aceh, waarbij dit jaar met name pollution control, interuniversitaire samenwerking EUR/UNSYIAE, en regionale-planningstrategieën aan de orde kwamen.

DGIS heeft, na eerst een viertal jaren een projectteam in eigen beheer naar Ambon te hebben uitgezonden, begin 1985 het LTA 72 project voor een verdere 2 jaarsfase uitbesteed aan het ITC. Het NEI levert in het projectteam de regionaal-economische planner, en waar nodig verdere inputs op economisch terrein.

Na een viertal jaren werd het door DGIS betaalde en door het NEI bemande project voor de ondersteuning van Bank Indonesia's regionale (het gebied Jakarta, Bogor, Tangerang en Bekasi) eenheid ter stimulering van kleine ondernemingen door middel van kleine kredieten afgesloten.

In het kader van het lopende DGIS-project RPMU kleinkredietprogramma bij Bank Indonesia werd in samenwerking met P.T. Panca Bina Esa door het NEI een inventariserend onderzoek gedaan naar het energiegebruik in kleinschalige bedrijven in het gebied rond Jakarta (Jabotabek). Het onderzoek spitte zich toe op kalksteenbranderijen, rijstpellerijen en tahoeoprucenten. De onderzoekrapportage geeft een overzicht van veel voorkomende patronen van energiegebruik, identificeert opties voor alternatieve energiedragers en doet aanbevelingen ten aanzien van opvoering van de efficiëntie van het energiegebruik.

Ten behoeve van DGIS werd in 1985 een studie aangevraagd naar de effecten van de lopende kleinkredietprogramma's van Bank Indonesia. In het kader van deze studie werden onder meer bestaande impactstudies gecompleteerd, aangevuld en samengevat.

Het project industrialisatie en handel is in het verslagjaar voortgezet. Een succesvol verlopen seminar in het Ministerie van Industrie te Jakarta over de benutting van de industriële productiecapaciteit in Indonesië was een belangrijke mijlpaal in het projectgebeuren.

In het kader van de begeleiding van het minicomputerprogramma BRI werd in opdracht van DGIS een werkbezoek gebracht aan Jakarta ten einde met de BRI-leiding de voortgang van de door Nederland gefinancierde activiteiten te bespreken.

Begin 1984 is het DGIS-project ter ondersteuning van Bappenas, de National Development Planning Board, op het gebied van modellenbouw ten behoeve van langere termijn regionale ontwikkelingspolitiek van start gegaan. Twee NEI-experts werken daar voor een projectperiode van drie jaar aan de bouw van een multiregio-multisectormodel binnen de divisies voor

- de EG (inclusief Spanje en Portugal);
- op grond hiervan een schatting maken van de ontwikkeling van de beroepsbevolking en van het aantal beschikbare arbeidsplaatsen, nodig om de regionale werkloosheid op een aanvaardbaar niveau te houden;
- identificatie van de probleemgebieden, veroorzaakt door demografische ontwikkelingen waar Europese regionale politiek op zal moeten inspelen.

De projectieperiode loopt tot 2010.

Door het NEI is een bevolkingsprojectiemodel (DEMETER) ontwikkeld waarmee het mogelijk is, ondanks de vaak schaars beschikbare gegevens, een betrouwbare en consistente vooruitberekening te maken op een laag regionaal niveau.

Telecommunicatie. In het kader van een onderzoekprogramma dat gericht is op het verkrijgen van inzicht in de mate waarin dienstverlenende activiteiten bijdragen aan de (toekomstige) economische ontwikkeling van regio's in West-Europa, is in opdracht van de Commissie van de Europese Gemeenschappen een inventarisatie-onderzoek verricht naar de invloed van telematica op de ruimtelijke spreiding van op het bedrijfsleven gerichte dienstverlenende activiteiten in Nederland.

Nederland

Evaluatie van kustuitbreiding tussen Hoek van Holland en Scheveningen. In het kader van het onderzoek naar de mogelijkheid van kustuitbreiding tussen Hoek van Holland en Scheveningen is in opdracht van het Provinciaal Bestuur van Zuid-Holland een evaluatie verricht van de maatschappelijke voor- en nadelen van kustuitbreiding. Doel hiervan was inzicht te verkrijgen in de wenselijkheid en haalbaarheid van enkele planmodellen van kustuitbreiding voor de samenleving in haar totaliteit. Gelet op de financiële consequenties van kustuitbreiding, de uitstralingseffecten op de rest van de economie, en de niet op geld waardeerbare effecten, is de aanbeveling gedaan de discussie of kustuitbreiding wenselijk en haalbaar is, op het nationale niveau voort te zetten. Daarbij zou een vergelijking dienen te worden gemaakt met de maatschappelijke voor- en nadelen van andere, min of meer vergelijkbare investeringsprojecten.

Grondgebruikgegevens voor het landelijk verkeersmodel. Om een landelijk verkeersmodel van de Dienst Verkeerskunde (Rijkswaterstaat) door te rekenen voor het basisjaar 1983 en het prognosejaar 2010 zijn grondgebruikgegevens nodig. Het NEI heeft de gegevens toegeleverd die betrekking hebben op de arbeidsmarkt: de vraag (per bedrijfsklasse) naar en het totale aanbod van arbeid voor de 345 zones in Nederland. Bij de vervaardiging van de werkgelegenheidscijfers is het RESPONS-model als uitgangspunt ge-

door DGIS gefinancierde technische assistentie aan de Algemene Rekenkamer van Pakistan te Lahore is in het verslagjaar voortgezet.

In opdracht van de Economic and Social Commission for Asia and the Pacific (ESCAP) of the United Nations, Bangkok, heeft het NEI een bijdrage geleverd aan een seminar over containerisatie. In het bijzonder is daarbij aandacht gegeven aan het transportbeleid, de douaneprocedures en de technologische ontwikkeling met betrekking tot containers.

DGIS heeft het NEI aangezocht voor het uitvoeren van een identificatie van terreinen waar de Nederlandse hulp het meest efficiënt kan worden aangeleverd. Ten behoeve van de profielstudie Pakistan werden onderzocht de sectoren industrie, energie en scheepvaart. Doel is afstemming van assistentiemogelijkheden op assistentiebehoeften op subsectorniveau met inachtneming van een aantal criteria: lokale planningproducten, technologie, arbeidsquote, effect op de betalingsbalans, ecologische aspecten, prijsbeleid en rendement.

Noord-Jemen. Door het Instituut is deelgenomen aan een identificatiemissie ten behoeve van industrialisatie in Noord-Jemen, in het bijzonder landbouwverwerkende en kleinschalige industrie. In de eindrapportage is tevens aandacht besteed aan de effecten van recente olievondsten op de toekomstige economische ontwikkeling van Noord-Jemen. In een afzonderlijke studie is opnieuw aandacht besteed aan de mate waarin het officiële inkomen per hoofd onderschat lijkt; geconcludeerd wordt dat dit inderdaad het geval is.

Guidelines Projectenbeoordeling

Het werk ten behoeve van de 'guidelines' voor projectenbeoordeling werd in het verslagjaar afgerond met de publicatie van: Dr. A. Kuyvenhoven en prof. dr. L.B.M. Mennes, *Guidelines for project appraisal; an introduction to the principles of financial, economic and social cost-benefit analysis for developing countries*, Staatsuitgeverij, Den Haag, 1985, onder auspiciën van het Directoraat-Generaal Internationale Samenwerking, Ministerie van Buitenlandse Zaken. Op 9 januari van dit jaar werd het boek officieel aan de Minister voor Ontwikkelingssamenwerking aangeboden. Met de Wereldbank is inmiddels overeenstemming bereikt over het gebruik van landgegevens benodigd voor projectenbeoordeling.

Europa

Demografische ontwikkeling. In opdracht van de Commissie van de Europese Gemeenschappen, Directoraat-Generaal voor Regionale Politiek, heeft het NEI een drieledig onderzoek uitgevoerd, te weten:

- vervaardiging van een projectie van toekomstige demografische ontwikkelingen in 161 regio's binnen

regionale en macro-economische politiek.

Speciaal over de economische haalbaarheid van *Tropical Earth Resources Satellite* werden gesprekken gevoerd, zowel in Delft bij het NITR als in Jakarta bij LAPAN. De urgentie van het project lijkt verminderd bij het huidige peil van rijstproductie in Indonesië en het daardoor afgenomen belang bij actuele en preciese oogstvoorspellingen.

Door een gebrek aan besluitvorming bij de relevante Indonesische autoriteiten werd geen voortgang geboekt bij de verdere formulering van een projectvoorstel op het gebied van *groot-schalige sago-meelproductie* gebaseerd op veldgegevens.

Voor DGIS werd door het NEI in samenwerking met het Rijksinstituut voor Natuurbeheer en het Energie Studie Centrum/ECN een missie uitgevoerd om de ecologische en economische haalbaarheid van op turf gebaseerde elektriciteitsopwekking te Rasau Jaya in West-Kalimantan te onderzoeken. Relatief grootschalige elektriciteitsopwekking op basis van turf werd door de missie haalbaar geacht, terwijl gedecentraliseerde elektriciteitsproductie op basis van turf vooralsnog als economisch onaantrekkelijk beoordeeld werd. Aanbevolen werd met een beperkt proefproject te starten ten einde meer inzicht in de kosten en in toepassingen voor grootschalig gebruik van turf te verkrijgen. Onlangs is in *Energie Spectrum* een artikel verschenen waarin de voornaamste bevindingen van de missie worden samengevat.

DGIS heeft een adviesgroep in het leven geroepen ter begeleiding van het regionale energieplanningsproject West-Java. Het NEI is in deze adviesgroep vertegenwoordigd en nam deel in de formuleringsmisssie voor de tweede fase van dit project.

In samenwerking met Multiplant BV werd door het NEI voor DGIS een haalbaarheidsstudie verricht ten aanzien van de lokale productie van orale anti-conceptiemiddelen.

Pakistan. In het kader van de samenwerking tussen EUR-NEI enerzijds en het Pakistaanse Institute of Development Economics anderzijds is een social-accounting matrix (SAM) voor Pakistan geconstrueerd, betrekking hebbend op het jaar 1979. Deze SAM vormt de basis voor de analyse van de Pakistaanse economie, voor sociaal-economische planning en voor het verbeteren van sociaal-economische statistische gegevens. Tevens werd begonnen aan een onderzoek naar de veranderingen in de sociaal-economische positie van verschillende bevolkingsgroepen over de lange termijn. Voorts heeft het NEI geparticipeerd in een formuleringsmisssie ten behoeve van het Ministerie van Arbeid in Pakistan, aangaande onderzoek en trainingsactiviteiten op het gebied van het ontwikkelen van menselijke hulpbronnen en manpowerplanning.

Het project ter begeleiding van de

nomen. Het RESPONS-model is een bij het NEI ontwikkeld en gekwantificeerd model, waarmee vooruitberekeningen kunnen worden vervaardigd voor de werkgelegenheid voor 80 regio's in Nederland, onderscheiden naar sectoren. Macro-economische (b.v. CPB-)scenario's kunnen dus m.b.v. het RESPONS-model worden vertaald naar regionaal-economische ontwikkelingen van de werkgelegenheid.

Arbeidsmarktprognoses naar beroep en opleiding. In opdracht van de Organisatie voor Strategisch Arbeidsmarktonderzoek (OSA) zijn prognoses opgesteld van de ontwikkeling van de werkgelegenheid naar beroep en opleiding tot het jaar 1990. Hierbij zijn 33 beroepen en 10 opleidingscategorieën onderscheiden. In de gehanteerde indeling naar opleidingscategorieën komt zowel het richting- als het niveau-element naar voren. Ook met betrekking tot het aanbod van arbeid zijn prognoses uitgevoerd, zij het dat daarbij alleen is gedifferentieerd naar opleiding. Behalve een basisvariant, waarin wordt uitgegaan van 'ongewijzigd' beleid, is ook een variant beschouwd waarin (extra) arbeidsduurverkorting plaatsvindt.

Tease-85. Sinds 1982 is het NEI actief betrokken bij het Tease-project, dat zich richt op de arbeidsmarkt van leerkrachten in het voortgezet onderwijs. Als onderdeel van het project is in het verslagjaar de capaciteitsbehoefte van de universitaire en de nieuwe lerarenopleidingen onderzocht. Het doel van het onderzoek was het via simulaties nagaan van de effecten van vermindering van het aantal te behalen akten aan de toekomstige universitaire lerarenopleiding en de nieuwe lerarenopleiding op de arbeidsmarktpositie van leerkrachten voortgezet onderwijs op middellange termijn. De prognoses uit Tease-84 voor de vraagzijde en de aanbodzijde van de arbeidsmarkt van leerkrachten zijn, mede als gevolg van het gebruik van de nieuwe bevolkingsprognose van het CBS, geactualiseerd. Het blijkt dat op lange termijn een nog sterkere daling van het leerlingenaantal en de vraag naar leerkrachten in het voortgezet onderwijs te verwachten is.

De werkgelegenheid in de commerciële intermediaire diensten. In het laatste decennium is de sectorale verdeling van de werkgelegenheid in Nederland verschoven van de goederenproducerende naar de dienstenproducerende bedrijfstakken. Commerciële intermediaire diensten zijn diensten die tegen een commerciële prijs worden geleverd aan bedrijven en (overheids-)instellingen. In toekomstvisies lijkt de commerciële dienstensector, en vooral het intermediaire deel ervan, van groot belang te zijn voor de ontwikkeling van de werkgelegenheid in Nederland.

Personeelsplanning van aardolie- en raffinaderijen. Doel van het onderzoek is het op verkennende wijze in kaart

brengen van de relatie tussen de personeelsplanning van aardolie- en raffinaderijen en de regionale arbeidsmarkt. De opdracht tot dit onderzoek is verleend door de International Labor Organisation.

Woonwagengewoners en arbeid als zelfstandige. Woonwagengewoners vormen een sociaal-culturele minderheidsgroep in Nederland. In het verleden hebben zij een trekkend bestaan geleid. Thans zijn zij hoofdzakelijk als zelfstandigen werkzaam in de informele sector (bij voorbeeld het verzamelen van schroot). Dit onderzoek, dat in opdracht van het Ministerie van Economische Zaken geschiedde, heeft tot doel na te gaan welke factoren in positieve of negatieve zin van belang zijn voor de (te starten) bedrijfsactiviteiten van die woonwagengewoners die zich buiten de voor hen traditionele vormen van beroepsuitoefening (vooral de schroot-sector) begeven.

Overheidsinvesteringen voor de toekomst. Dit onderzoek is verricht in opdracht van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. Het doel van het onderzoek is het genereren van een lijst van mogelijke investeringsprojecten voor de centrale overheid, waarbij buitenlandse ervaringen mede onderdeel vormden. De kern van de door het NEI ontwikkelde visie is een multidimensionale functionele beschrijving van het overheidsgedrag, waarbij elke uitgave van de overheid beschouwd wordt bij te dragen aan een mutatie in een aantal kapitaalbestanden.

Concurrentiepositie Nederlandse scheepsbouw. Het doel van het onderzoek, dat in opdracht van de Stichting Coördinatie Maritiem Onderzoek is uitgevoerd, is het bieden van inzicht in de recente ontwikkelingen van de concurrentieverhoudingen tussen de Europese en Oostaziatische scheepsnieuwbouwl landen. De concurrentiepositie van de Nederlandse scheepsnieuwbouw is relatief gunstig te noemen vergeleken met de meeste Westeuropese scheepsbouwlanden. Zweden en de Zuidaziatische scheepsbouwlanden bouwen relatief goedkoper, doch de concurrentiepositie van Nederland is gedurende de periode 1975-1982 verbeterd. In ESB van 8 mei 1985 is verslag gedaan van de onderzoeksresultaten. In het verslagjaar is het project voortgezet met een onderzoek naar de invloed die de participanten hebben op het alloceren van orders in de scheepsbouw. Onderzoek naar de toekomstige concurrentiepositie van de Nederlandse scheepsbouw is aangevangen.

De dienstensector en technologische ontwikkeling. De Programmacommissie Technologie en Economie, heeft het NEI opdracht gegeven tot het verzamelen en ordenen van informatie omtrent de wederzijdse relatie tussen de dienstensector en technologische ontwikkelingen met het oog op relevante aandachtsvelden voor verder onderzoek. Het onderzoek heeft een

explorerend karakter en het rapport vervult de rol van een discussienota. In het verslagjaar heeft het onderzoek een vervolg gekregen in een verkenning van de relatie technologie en betalingsverkeersfunctie.

De economische verdedigingsvoorbereiding. Reeds in het vorige verslag is melding gemaakt van het op verzoek van het Ministerie van Economische Zaken verrichte onderzoek dat tot doel heeft het ontwikkelen van een methodiek om de gevolgen van invoerverstoringen voor de Nederlandse economie te kunnen traceren. In het onderzoek is een analysemethodiek ontwikkeld, waarbij met behulp van een input-outputtabel van de Nederlandse economie en de Leontief-productiefunctie, verschillende vormen van invoerverstoringen in zowel de concurrerende als de niet-concurrerende invoer via vaste rekenprocedures op consistente wijze onderling vergeleken kunnen worden. In het systeem zijn voor de korte termijn substitutiemogelijkheden ingebouwd tussen de invoer van intermediaire producten versus binnenlandse producten en intermediaire en finale vraag; voor de (middel)lange termijn kunnen technologische veranderingen geanalyseerd worden, waarbij doelniveaus voor de finale vraag en de productie geformuleerd moeten worden.

Overheidsinvesteringen en de grond-, water- en wegensector. Op verzoek van de Grontmij N.V. te De Bilt heeft het NEI een onderzoek verricht naar enerzijds het verzoeken van inzicht in het verband tussen overheidsinvesteringen en de werkgelegenheid in de grond-, water- en wegen(GWW)-sector en anderzijds het verschaffen van inzicht in de macro-economische effecten van overheidsinvesteringen in relatie tot in- en uitvoerdiensteffecten.

Internationale marktpenetratie met technologisch hoogwaardige producten. De Programmacommissie Technologie en Economie heeft opdracht verleend tot het vaststellen van de voornaamste facetten die een rol spelen bij de penetratie van Nederlandse ondernemingen op internationale markten voor technologisch hoogwaardige producten. In het onderzoeksverslag is aangegeven waarom een micro-economische analyse van de facetten die een rol spelen bij internationale marktpenetratie tot zinvolle inzichten kan leiden. Hierbij is gebruik gemaakt van een evaluatie van de theoretische literatuur op het terrein van de internationale handel. De uitgevoerde literatuurstudie aangevuld met vraaggesprekken bij export- en sectordeskundigen hebben de kennis verdiept omtrent de facetten die een rol spelen bij de export van technologisch hoogwaardige producten.

Triton II. Reeds vorig jaar is bericht over dit in SIBAS-verband verrichte onderzoek. Het doel is om stapsgewijs te komen tot het identificeren van projecten die voor mede-financiering van het Ministerie van Economische Zaken in

aanmerking kunnen komen. In 1985 is de eerste fase afgerond. Op basis van nauwkeurig geformuleerde criteria zijn potentieel haalbare projecten gepresenteerd. Op verzoek van de opdrachtgever is een interimfase in de tweede onderzoeksfase ingelast met het doel om op basis van een snelle verkenning de opdrachtgever in staat te stellen een z.g. 'go no go'-beslissing te nemen. Voornoemde projecten zijn in een tweetal categorieën van aandachtsgebieden onderverdeeld in projecten op het gebied van het wegvervoer, de z.g. droge projecten en de binnenvaart, de z.g. natte projecten.

Het betalingsverkeer en technologische ontwikkelingen. De Programma-commissie Technologie en Economie heeft het NEI verzocht de relatie tussen de functie van het betalingsverkeer in Nederland en de ontwikkelingen op het gebied van de computer- en communicatietechnologie nader te verkennen. Bij het onderzoek is gekozen voor een functionele invalshoek en niet – zoals veelal wordt gedaan – voor een sectorale benadering. Met andere woorden, de functie van het betalingsverkeer staat centraal en niet de sector van het bankwezen. Mede door de toepassing van geavanceerde technologieën heeft zich in Nederland een goed giraal betalingsverkeer ontwikkeld. Hierdoor was hier te lande de behoefte aan elektronisch betalen geringer dan in landen met minder goed ontwikkelde girale betalingssystemen, zoals b.v. de Verenigde Staten met een overwegende positie van het chequeverkeer. Om de nadelen te ondervangen die gekoppeld zijn aan het chequeverkeer is in de jaren zeventig in de VS een start gemaakt met elektronisch betalen ('electronic fund transfer'). Al spoedig is het elektronisch betalen uitgebreid met andere bankdiensten, zoals 'cash management'-systemen. Het geheel van deze, met name voor de internationale zakelijke markt relevante, dienstverlening wordt 'corporate electronic banking' genoemd. Op voornoemde markt heeft het Nederlandse bankwezen een achterstand opgelopen die men momenteel tracht weg te werken.

Zaalsportaccommodaties binnenste buiten. Het Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur heeft het NEI opdracht gegeven de doelmatigheid van de bedrijfsvoering van sporthallen en sportzalen te onderzoeken. Doel van deze studie is om door middel van empirisch onderzoek mogelijkheden tot verbetering van de bedrijfsvoering van sporthallen en sportzalen aan te geven. Het bij dit onderzoek gebruikte datamateriaal is verzameld door middel van een enquête. Het onderzoek heeft wat de kosten betreft alleen betrekking op de exploitatiekosten. De vaste kosten zijn buiten beschouwing gebleven.

De economische problematiek van de Nederlandse bosbouw. Dit onderzoek naar de economische problematiek van de Nederlandse bosbouw

De macro-economische betekenis van de Olympische Spelen voor Amsterdam. De Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Amsterdam heeft het NEI verzocht een uitbreiding te geven aan de in juni uitgebrachte studie „De macro-economische betekenis van de Olympische Spelen voor Nederland”. De uitbreiding heeft betrekking op het opstellen van ramingen betreffende de regionaal-economische betekenis van de Olympische Spelen voor Amsterdam. In deze studie is op intensieve wijze samengewerkt tussen het NEI, de Kamer van Koophandel en de Stichting OSA. Tevens is binnen het NEI een methode ontwikkeld om tot het opstellen van een actuele regionale input-outputtabel te komen (volgens de zogenaamde 'Groningse opzet', zodat multipliers zijn te berekenen). Toepassing van deze methode op de laatst gepubliceerde input-outputtabel voor Amsterdam (CBS – 1975) leidde tot zeer aanvaardbare resultaten: een geactualiseerde regionale input-outputtabel voor de regio Amsterdam. Door een combinatie van input-outputanalyse en een toepassing van een uitgebreid macro-economisch model (AMO-K) zijn vervolgens de macro-economische effecten voor de regio Amsterdam berekend.

Ontwikkelingen op de markt voor agrarische grond. In opdracht van de Initiatiefgroep Markerwaard B.V. is in 1985 een verkennende studie ter hand genomen naar ontwikkelingen op de markt voor agrarische grond die van belang moeten worden geacht voor de beoordeling van de economische betekenis van de grond die bij een eventuele inpoldering van het Markermeer de bestemming landbouwgrond zal krijgen.

Kosten van verkeersongevallen. In 1985 is in opdracht van de Raad voor de Verkeersveiligheid, adviescollege van de minister van Verkeer en Waterstaat, een studie afgesloten met de volgende doelstelling: inzicht geven in de componenten die te zamen de kosten van verkeersongevallen op de weg vormen. Het inzicht zou zodanig moeten zijn dat ook duidelijk wordt wie de verschillende dragers van die kostencomponenten zijn; dit met het oogmerk vast te kunnen stellen of er groepen zijn, en zo ja welke, die financieel belang bij een grotere veiligheid in het wegverkeer hebben. Uit de doelstelling van het onderzoek volgt dat de werkzaamheden zich gericht hebben op de bepaling van de financiële kosten die niet hoeven samen te vallen met economische of maatschappelijke kosten.

Onderzoek naar de kosten van woningbouw, fase III. In 1977 werd door het toenmalige Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening aan het NEI de uitvoering opgedragen van een onderzoek dat ten doel heeft de investeringskosten van nieuwbouw van woningen op alternatieve lokaties te bepalen. Dit onderzoek, fase I, behelsde het ontwerpen en beschrijven

heeft – op verzoek van Staatsbosbeheer – plaatsgevonden, o.a. omdat er behoefte bestond aan inzicht in de mate waarin de afhankelijkheid van de Nederlandse verwerkende industrie van geïmporteerd hout zou kunnen worden verminderd. Onderzocht is onder meer welke prijsontwikkelingen voor hout en een aantal vervangende materialen kunnen worden verwacht, en in welke mate Nederlands hout in de industriële behoefte zou kunnen voorzien.

Herstructurering van de energievoorziening in de provincie Utrecht. De provincie Utrecht en de gemeente Utrecht hebben de mogelijkheid van een horizontale integratie van de energiedistributie voor de hele provincie laten onderzoeken. Het betreft in eerste instantie de samenvoeging van PUEM, GEB, de stadsverwarmingsdistributie van PEGUS en STAMIN. Deze studie werd opgedragen aan SIBAS (Samenwerkende Instellingen ten behoeve van Beleidsanalytische Studies). In opdracht van SIBAS is de bestuurlijke en juridische problematiek onderzocht door het Instituut voor Bestuurswetenschappen. De economische aspecten zijn bestudeerd door het NEI en het Energie Studie Centrum (ESC) van ECN. Het NEI heeft een methode ontwikkeld voor de vaststelling van de inbrengwaarde van de verschillende bedrijven en deze toegepast voor PUEM en GEB. Het ESC heeft volgens de NEI-methode de berekeningen voor PEGUS en STAMIN uitgevoerd.

Marketing studies. In het verslagjaar is aan een tweetal marketingstudies gewerkt, die een vertrouwelijk karakter hadden. Allereerst betreft dit een onderzoek over aspecten van de prijsvorming op een grondstoffenmarkt. Daarbij is aandacht besteed aan importontwikkelingen, prijsbepalende factoren, mogelijkheden tot substitutie van geïmporteerde grondstoffen door grondstoffen van Nederlandse herkomst c.q. door materialen van andere aard. Het andere onderzoek betreft de concurrentiepositie van enkele producten uit de voedings- en genotmiddelensector, waarbij de tussen deze producten te verwachten substitutie onder de loep wordt genomen.

De macro-economische betekenis van de Olympische Spelen voor Nederland. Op verzoek van de Stichting „Olympische Spelen Amsterdam 1992” is in het voorjaar van 1985 een onderzoek verricht naar de macro-economische betekenis van de eventueel in Nederland te houden Olympische Spelen van 1992. Doel van het onderzoek was het aangeven van de macro-economische effecten van de eventuele Olympische Spelen in termen van werkgelegenheid, produktiewaarde, toegevoegde waarde, lonen en salarissen en betalingsbalansdefect. De resultaten van de studie zijn eind juni 1985 aangeboden aan het kabinet Lubbers, dat over de kandidaatsstelling van Amsterdam diende te besluiten.

van de onderzoekopzet. Fase II van de studie – de ontwikkeling van het algemene rekenmodel – kwam in 1981 gereed. Het ontwikkelde model is gebaseerd op een gedetailleerde analyse van alle met de bouw van een woonwijk gemoeide investeringskosten. Het model valt uiteen in drie deelmodellen: het fysieke model, het kostenmodel en het verbindingsmodel. De in het model gespecificeerde relaties maken het mogelijk verschillende alternatieven snel door te rekenen op kostenconsequenties. Op verzoek van het Ministerie is in 1985 fase III uitgevoerd, zijnde een controle op de betrouwbaarheid van het in fase II van het onderzoek ontwikkelde model als instrument voor het in rekening brengen van financieel-economische aspecten bij de selectie van nieuwe bouwlocaties. Het gaat m.a.w. om een verificatie van alle in het model opgenomen kwantitatieve verbanden aan de hand van datamateriaal uit recente projecten. In het kader van deze studie is aan de opdrachtgever een toetsingsprogramma geleverd en geoperationaliseerd op een van de microcomputersystemen van de opdrachtgever.

Grootschalige elektriciteitsopwekking voor EPON-gebied. Eind 1985 is in opdracht van de elektriciteitsproducenten in Noord- en Oost-Nederland begonnen met de eerste fase van een onderzoek naar de regionale betekenis van nieuw grootschalig kernenergie- en kolenvermogen in het zogenoemde EPON-gebied. EPON vormt de afkorting van het toekomstige Elektriciteits-Productiebedrijf Oost- en Noord-Nederland dat in de nieuwe organisatiestructuur van de Nederlandse elektriciteitsvoorziening verantwoordelijk zal zijn voor de provincies Groningen, Friesland, Drenthe, Overijssel, Gelderland en Flevoland. Doel van het onderzoek was vast te stellen welke tijdelijke en duurzame werkgelegenheidseffecten zijn verbonden aan alternatieve mogelijkheden voor nieuwe grootschalige centrales in het EPON-gebied.

Multicriteria-analyse vestigingsplaatsen kerncentrales. Op verzoek van de Commissie Energievraagstukken van de Raad van Advies voor de Ruimtelijke Ordening heeft het Instituut de multicriteria-analyse (MCA) 'Qualiflex' toegepast met betrekking tot de vestigingsplaatsen van kerncentrales. Qualiflex is een hulpmiddel om de keuze uit een aantal alternatieven te vergemakkelijken. In het onderhavige geval gaat het erom de geschiktheid van een aantal potentiële vestigingsplaatsen voor kerncentrales te evalueren, rekening houdende met diverse beoordelingscriteria (scorematrix en gewichtenvector).

Woningisolatieprogramma. In opdracht van het Stafbureau Nationaal Isolatieprogramma is het onderzoekprogramma voortgezet. In het verslagjaar is de reeds ontwikkelde programmatuur uitgebreid, waarbij interactief (menu-gestuurd) analyses kunnen

worden uitgevoerd m.b.t. het aantal woningen dat rendabel te isoleren is, zowel op macro- als op microniveau.

Voorbereidend pendelonderzoek 1986. Op verzoek van het Economisch Technologisch Instituut Overijssel zijn in 1985 voorbereidingen getroffen voor het in 1986 uit te voeren pendelonderzoek. Het in het verslagjaar uitgevoerde onderzoek was tweeledig. Het eerste onderzoek betrof de ontwikkeling van een methode om op basis van volledige informatie in 1985 en gedeeltelijke informatie voor 1986 een schatting te maken van de werkgelegenheid per sector en per gemeente (voor de grote bedrijven). De methode is getoetst voor 1985 met volledige informatie 1984. Het tweede onderzoek betreft de toetsing van de pendelproporties in grote en kleine bedrijven. De hypothese dat de pendelproporties in de kleine bedrijven niet significant verschillen van die in de grote bedrijven is hierbij per sector en per gemeente getoetst.

Emissies van het personenautoverkeer. In opdracht van het Instituut voor Milieuvraagstukken is, ten behoeve van het Ministerie van Volksgezondheid, Ruimtelijke Ordening en Milieuhygiëne, een model ontwikkeld dat in staat moet zijn toekomstige ontwikkelingen van emissies van het autoverkeer te berekenen. Het gaat hierbij niet alleen om voorspelling van de automobilititeit; daarvoor zijn meerdere prognosemodellen operationeel. Tevens zal echter bepaald moeten worden hoe de ontwikkeling van het autopark zal zijn naar brandstoftype (benzine, LPG, diesel), gewicht en leeftijd, omdat deze factoren verschillende emissie-niveaus veroorzaken. Het NEI heeft nu een model ontworpen dat autobezit en gebruik voor achttien autotypen simultaan simuleert. Het model is gevoelig voor enerzijds demografische en economische veranderingen in de samenleving en anderzijds voor beleidsopties welke vertaald kunnen worden in mutaties van de vaste en/of variabele kosten van het autorijden (b.v. brandstofprijswijzigingen, katalysator, variabilisatie). Het model heeft bewezen een goede beschrijving van de emissie-effecten van alternatieve (beleidsopties te kunnen geven.